

Методика. Практика. Експеримент

ПОРТФОЛІО СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

З досвіду роботи гімназії «Міленіум» №318 м. Києва

Позитивний клімат у сім'ї як запорука успішного формування особистості дитини

Наталія МАКСИМОВА,

доктор психологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Людмила ПОРОХ,

директор гімназії «Міленіум» №318, вчитель-методист, заслужений працівник освіти України, відмінник столичної освіти

Пізнавальна активність дитини, прагнення дізнатися щось нове, зрозуміти навколишній світ неможливі без відчуття емоційного комфорту, стабільності, захищеності. Лише розуміння й прийняття дитини дорослими допоможе їй впевнено йти вперед і досягати успіху. Тому завдання школи – створити такі умови, які сприятимуть особистісному розвитку дитини, її соціалізації та успішному навчанню.

Проте потрібно зазначити, що життєвий простір дитини не обмежується школою. Сім'я є ключовим фактором емоційного самопочуття, отже, педагоги й психологи школи мають впливати і на цю сферу життя учнів.

Досвід показує, що роботу з батьками треба розпочинати з перших днів перебування дитини у школі. Насамперед ідеться про психолого-педагогічну грамотність батьків, рівень якої залишається низьким.

У концепціях гуманістичної психології велике значення надається дитячо-батьківським стосункам, особливо емоційному контакту матері з дитиною. Ранній емоційний досвід дитини є важливим чинником формування особистості. Фундамент розвитку здорової психіки закладається за умов, коли дитина відчуває любов батьків, захищеність і повне прийняття.

Вплив несприятливих родинних відносин, коли не задовольняються життєво важливі соціальні

потреби дитини, небезпечний для формування і подальшого розвитку особистості, особливо якщо дитина зазнає його у ранньому віці. Малюк сприймає ставлення до нього дорослого як оцінку своєї поведінки, оцінку себе загалом, оскільки не може ще зрозуміти, що погане або байдуже ставлення до нього дорослого може мати різні причини.

З раннього віку, ще до того, як дитина починає усвідомлювати себе, вона вже відчуває ставлення до себе як до улюбленої дитини або як до знехтуваної. Природно, що ці почуття пов'язані насамперед зі стосунками з матір'ю, оскільки зв'язок дитини з матір'ю є найтіснішим (у перші місяці життя – симбіотичним) й емоційно насиченим. Любов матері, її підтримка та цілковите прийняття малюка, що виявляються в постійному контакті, ніжності та дбайливому догляді, є основою формування гармонійної емоційно стійкої особистості. Якщо мати внутрішньо нехтує дитиною (тут ми маємо на увазі не тільки явне зневажання батьківських обов'язків, а саме внутрішнє, часто не усвідомлене самою матір'ю ставлення до дитини, яка не була бажаною, або дуже схожа на чоловіка, з яким встановилися конфліктні стосунки, або є перешкодою в реалізації професійних чи особистих планів тощо), то, незважаючи на гарний догляд і зовнішні вияви уваги (сина або доньку навчають увічливості, правил пристойності, розвивають інтелект, контролюють спілкування, але не цікавляться їхніми переживаннями, внутрішнім світом), тісний емоційний контакт не виникає.

У концепції індивідуальної психології А.Адлера такі особистісні особливості, як прагнення до зверхності, а також неврози розглядаються як реалізація потреби в гіперкомпенсації незадоволених

у дитячому віці життєво важливих потреб. Вказується на пряму залежність аномалій особистісного розвитку від умов виховання в ранньому дитинстві – надто сильної (що охоплює домінування, гіперконтроль, тиск) опіки чи занедбаності або того й іншого по черзі. Це породжує в дитини страх зіткнення з новими ситуаціями, почуття неповноцінності.

Вплив на процес формування особистості негативних чинників розвитку дитини в ранньому віці, а саме недостатньої уваги матері, простежено й у працях З.Фрейда. Психоемоційне трактування «незгладного сліду від розлуки з матір'ю у свідомості дитини» є фундаментальним у концепції Фрейда про виникнення в людини комплексів неповноцінності. На думку філософа, порушення розвитку особистості та поява психопатологічних симптомів зумовлює конфлікт між підсвідомими потребами й соціальними нормами.

Продовжуючи та розвиваючи теорію свого батька, А.Фрейд описує особливості формування захисних механізмів особистості в дитячому віці. Дослідниця вважає, що дитина має більші, порівняно з дорослим, діапазони реагування на конфлікт між свідомим і підсвідомим. Вона може досягти задоволення своїх потягів через фантазію, гру, а якщо ці компенсаційні механізми недостатні, формується невроз. Навички «витіснення» чи «перенесення», що з'явилися у дитинстві, або інші способи психологічного захисту від конфлікту, на думку Фрейда, продовжують функціонувати в дорослому житті автоматично.

Поведінковий підхід до дитячо-батьківських стосунків висвітлено в працях М.Раттера. Він розглядає особистісні порушення як результат засвоєння неправильних поведінкових стереотипів у сім'ї та формування негативних способів реагування. У

зв'язку з цим завданням психолога є корекція неправильних форм поведінки незалежно від їхніх детермінант.

Трансактний аналіз (Е.Берн) концентрує увагу на системі міжособистісних стосунків та їх відображенні у внутрішньому плані особистості. В особистості людини (в будь-якому віці) наявні три складові: «батьки», «дорослий» і «дитина». Це означає, що в поведінці та особистісних характеристиках дитини виявляються всі три елементи: більш рання поведінка; здатність раціонально оцінювати дійсність (маленький професор); наслідування батьківських норм і стереотипів. За несприятливих впливів сімейного виховання в дитини можуть актуалізуватися форми поведінки, властиві для більш раннього віку (наприклад, дитина в шість років смочке пальця). Можлива й така ситуація, за якої актуалізується оцінка – та, що звинувачує, – складова («батьки»). Це призводить до невпевненості, відчуття провини й несвободи. У подальшому зі зростанням та розвитком особистості підлітка внутрішньоособистісний конфлікт між складовими «дитина», «батьки» та «дорослий» може спричинити недостатньо раціональну оцінку навколишнього світу, автоматичне наслідування стереотипів поведінки, несвідомо засвоєних від батьків. Теорія трансактного аналізу охоплює теорію «сценарію життя», що формується в дитячому віці та реалізується в подальших вікових періодах.

Відповідно до концепцій нейролінгвістичного програмування, причинами особистісних порушень є порушення комунікації між членами сім'ї, розбіжності між їхніми словесними й несловесними «висловлюваннями», що призводять до виникнення в дитини почуття збентеженості, формування в неї порушених форм спілкування та неадекватного уявлення про себе. Наприклад, якщо мати говорить дитині «Ти найкраща від усіх!» з гнівною інтонацією та відштовхуючим рухом рук, то дитина не

знає, на яке з цих повідомлень орієнтуватись, і за багаторазового повторення подібних ситуацій починає реагувати або тільки на мову, або ж на рухи та інтонацію. Надалі дитина засвоює і використовує такі форми комунікації.

Недостатня допомога від дорослих у період формування в підлітків світоглядних установок може призвести до тяжких особистісних криз: втрати сенсу життя, «філософської інтоксикації». Труднощі у спілкуванні з ровесниками чи гіпертрофовані реакції групування теж можуть накласти свій відбиток на подальше життя людини в соціумі.

Значна роль у формуванні особистісних порушень традиційно відводиться помилкам у сімейному вихованні (Е.Ейдемільер, В.Москаленко, М.Буянов та ін.). Зокрема, серйозним психотравмуючим чинником є негативна оцінка дитини.

Постійне незадоволення потреби дитини в позитивній оцінці дорослого породжує болюче відчуття емоційного неблагополуччя. Надалі витіснення негативних переживань відбувається шляхом викривлення уявлень дитини про себе. Вона стає «непроникною» для будь-яких негативних оцінок. Стан емоційного благополуччя забезпечується за рахунок викривленого сприйняття дійсності, самоомани. У цьому виявляється негативна роль психологічного захисту. Захисні механізми, відвертаючи людину від реальності, викривляючи її для того, щоб негайно забезпечити благополуччя, діють, завдаючи шкоди для довготривалої перспективи. Цілі психологічного захисту досягаються ціною дезінтеграції поведінки, виникнення негативних особистісних новоутворень, що спотворюють нормальний перебіг процесу соціалізації.

Перехід від конфронтації з дітьми до порозуміння з ними батьки мають розпочати із запитань, поставлених самим собі: «Що хоче дитина показати такою поведінкою? Чому вона заперечує батькам? У чому хоче переконати? Як можна допомогти їй у цій ситуації?». Якщо дитина не слухається і батьки відчують себе безпорадними, то не потрібно розмірковувати над тим, як змусити дитину бути слухняною в певній ситуації, краще запитати себе: «Як дитина може виявити себе в цій ситуації більш прийнятною поведінкою?» і визначити, як поводитися, щоб сприяти позитивним змінам.

Щоб задовольняти базові соціальні потреби дитини, батьки мають бути особистісно зрілими й внутрішньо цілісними людьми. Не можна вимагати від дітей більшого рівня зрілості, ніж той, яким володіють їхні батьки. Саме батько й мати повинні бути провідниками для дітей на шляху їх особистісного зростання. Якщо батьки чи інші дорослі, які виховують дитину, не зможуть організувати правильне виховне середовище, тобто забезпечити умови для реалізації соціальних потреб дитини, то спеціальні заходи психологічної корекції будуть малоефективними.

З метою профілактики зазначених негараздів психологи гімназії «Міленіум» №318 Солом'янського

району м. Києва вже на перших батьківських зборах пропонують батькам провести самодіагностику власної виховної діяльності. Для цього використовується опитувальник АСВ (аналіз сімейного виховання) Е.Ейдемільера [5]. Перевага цієї методики над іншими в тому, що батьки (завдяки спеціальному бланку, який їм надає психолог) можуть самостійно опрацювати результати тестування. Це дуже важливо, оскільки батьки впевнені в повній конфіденційності, адже ніхто не дізнається про їхні відповіді. Про це їх попереджають на початку тестування, отже, вони відповідають цілком щиро і відверто. Після того, як батьки визначили, який тип виховання вони використовують, психолог розповідає про наслідки для дитини виховних дій, що належать до кожного з типів. Знову-таки, не називаючи конкретні прізвища й не аналізуючи конкретні сімейні ситуації, що дає змогу батькам індивідуально застосувати зазначені теоретичні відомості до своєї ситуації в сім'ї і зробити необхідні висновки.

До основних параметрів сімейного виховання, на яких базується типологія сімейного виховання Е.Ейдемільера, належать, по-перше, увага до дітей: ступінь контролю за ними, керівництво їхньою поведінкою і, по-друге, емоційне ставлення до дитини: ступінь душевного контакту з сином або донькою, ніжність, ласкавість у стосунках з ними. Залежно від ступеня вираженості цих параметрів та їх сполучення Е.Ейдемільер розглядає такі хибні типи виховання.

Гіперпротекція

Надмірне опікування дитиною, позбавлення її самостійності, постійний контроль за її поведінкою – все це характеризує виховання за типом гіперпротекції. Коли батьки, побоюючись «поганого впливу», самі обирають друзів для сина або доньки, організують дозвілля своєї дитини, нав'язують їй свої погляди, смаки, інтереси, норми поведінки – це домінуюча гіперпротекція. Найчастіше такий тип виховання зустрічається в авторитарних сім'ях, де дітей привчають безумовно підкорюватися батькам або одному з дорослих членів сім'ї, який є лідером і волю якого виконує решта. Емоційні стосунки тут зазвичай стримані. У дітей немає глибокого душевного контакту з батьком та матір'ю, оскільки постійна суворість батьків, їхній контроль та пригнічення ініціативи дитини заважають природному розвитку дитячої прив'язаності та формують хіба що повагу й острах.

Виховання дитини, яка подорослішала, за типом домінуючої гіперпротекції призводить до таких негативних наслідків: або виникає гіпертрофована реакція емансипації, і підліток взагалі виходить з-під контролю батьків, стає некерованим, або формується конформний (приспосовницький, пасивний) тип особистості. В другому випадку дитина виростає безвільною, в усьому залежною від впливу мікросередовища, в якому вона перебуває, або від лідера, більш активного, ніж вона. У неї не розвиваються функція цілепокладання, почуття відповідальності

за свої дії, самостійність у прийнятті рішень. Вона часто виявляється безпомічною в новій ситуації, непристосованою, схильною до невротичних реакцій або непродуктивних форм поведінки, зокрема під впливом «вулиці» або «поганих друзів».

Асоціальні угруповання приваблюють таких підлітків насамперед тим, що там вони відчувають емоційну близькість з товаришами, психологічну захищеність, відсутність «тиску» батьків. Вони легко ідентифікують себе з іншими підлітками і охоче підкоряються лідеру, як раніше підкорялись батькові або матері. Найчастіше такі метаморфози відбуваються під час тривалого перебування поза домівкою, пов'язаного, наприклад, з переїздом на навчання до іншого міста або з села до міста для влаштування на роботу тощо. Залишившись без «поводиря», вони готові наслідувати першому, хто трапиться, який захоче «вести» їх за собою.

До хибних типів виховання належить і виховання в умовах високої моральної відповідальності. Тут підвищена увага до дитини поєднується з очікуванням від неї успіхів набагато більших, ніж вона може досягти. Емоційні стосунки більш теплі, і дитина щиро докладає всіх зусиль, щоб виправдати сподівання батьків. У цьому разі діти переживають свої невдачі дуже гостро, аж до нервових зривів або формування комплексу неповноцінності. Як наслідок такого стилю виховання виникає острах перед ситуацією напруженості, випробування, що надалі може стати поштовхом до вживання психотропних речовин, щоб зняти напругу в стресових ситуаціях.

Підвищена увага до дитини в поєднанні з тісним емоційним контактом, повним прийняттям усіх поведінкових проявів означає виховання за типом *потураючої гіперпротекції*. Батьки прагнуть виконати будь-яку примху дитини, відгородити від труднощів, неприємностей, прикростей. У такій сім'ї дитина завжди перебуває в центрі уваги, вона – об'єкт обоювання, «кумир сім'ї». Сліпе кохання спонукає батьків перебільшувати її здібності, не помічати негативних якостей, створювати навколо неї атмосферу захоплення і схвалення. У результаті цього у дітей формуються егоцентризм, завищена самооцінка, вони не здатні терпляче зносити труднощі і долати перешкоди на шляху до задоволення бажань. Такі підлітки вважають себе поза критикою, осудом та зауваженнями. Свої невдачі вони пояснюють несправедливістю інших людей або випадковими обставинами. Цю позицію формує та підкріплює поведінка батьків, які завжди активно відстоюють інтереси своїх сина або доньки, не бажають слухати про їхні недоліки та дорікають усім, хто «не розуміє» їхню дитину або «винний» у її невдачах.

Очевидно, що людина, особистість якої сформована в умовах виховання за типом потураючої гіперпротекції, дуже часто зазнає негативних переживань вже після перших зіткнень з реальністю. Відсутність звичної атмосфери захоплення та легкого задоволення бажань викликає в неї болісні

почуття, оскільки сприймається нею як кризова ситуація. Невміння долати труднощі, брак досвіду переживання негативних емоцій призводять або до відмови від діяльності та спілкування, або до конфліктів з оточенням, намагання будь-що взяти верх у суперечці.

Гіпопротекція

Виховання за типом гіпопротекції, навпаки, означає недостатню увагу до дитини. Батьки вкрай мало цікавляться її справами, успіхами, переживаннями. Формально заборони і правила в сім'ї існують, вимоги до дитини висуваються, але батьки не контролюють їх виконання, просто забуваючи, що вони вчора вимагали від сина чи доньки. Ситуація безконтрольності, а то й бездоглядності дитини зумовлена або байдужістю батьків, або їх надмірною завантаженістю, зосередженістю на інших життєвих проблемах. Недарма у підлітків, які стали алкоголіками, батьки або ніде не працювали і вели паразитичний, асоціальний спосіб життя, або, навпаки, були дуже сумлінними, відповідальними адміністративними чи творчими працівниками, підприємцями.

Якщо гіпопротекція поєднується з гарним емоційним контактом, тобто батьки люблять дитину, хоча й не займаються її вихованням, то така дитина зростає в ситуації всюдозволеності, у неї не виробляється звичка до організованості, планування своєї поведінки. Переважають імпульси, відсутність уявлення про те, що «хочу» повинне бути на другому місці після «треба».

До ще більш серйозних негативних наслідків призводить виховання в умовах гіпопротекції в поєднанні з емоційною холодністю батьків, відсутністю душевного контакту. Дитина постійно відчуває свою непотрібність, обділеність ласкою та любов'ю. Вона тяжко переживає байдуже ставлення, знехтування нею батьком та матір'ю, і всі ці переживання впливають на формування в неї комплексу неповноцінності. Діти, позбавлені любові і уваги батьків, виростають озлобленими, агресивними. Вони звикають розраховувати тільки на самих себе, у всіх вбачають ворогів, а свої мети досягають силою або обманом.

Очевидно, що виховання за типом гіпопротекції залишає дитину «один на один» з життєвими труднощами. Позбавлена керівництва дорослого, його захисту та підтримки, вона потерпає від негативних емоційних станів набагато частіше, ніж може витримати особистість, яка ще не сформувалася.

Неконгруентність у спілкуванні та альтернуоче виховання

Ситуація, коли до дитини ставляться суперечливі вимоги, коли в сім'ї не вироблено власних традицій, а норми та правила поведінки мінливі, є найбільш небезпечною для формування особистості дитини, особливо в ранньому віці. Сучасні дослідження свідчать про пряий зв'язок алкоголізму та наркоманії неповнолітніх з такими умовами розвитку, як альтернуючий (змінний, такий, що чергується) тип

емоційних ставлень батьків та неконгруентність спілкування батьків з дітьми.

Неконгруентність, тобто невідповідність слів батьків їхній інтонації та міміці, часто зустрічається у разі прихованого емоційного відторгнення дитини. Слухаючи настанови і повчання батьків, перебуваючи під постійним контролем та увагою дорослих, дитина водночас відчуває їхню нещирість, глибоко приховану байдужість. Така ситуація може скластися у сім'ях з появою мачухи або вітчима, які намагаються грати роль турботливих батьків. Дитина болісно переживає таку ситуацію, тонко відчуває фальш у стосунках, розуміє, що вона «зайва», що її не люблять. Менш очевидно для дорослих, але не менш гостро для дитини виявляється аналогічна ситуація і в рідній сім'ї. Наприклад, радісний, сяючий першокласник, весь вимашений грязюкою, із захопленням розповідає матері, як вони садили дерева на шкільному подвір'ї. Мати хвалить його за участь у корисній справі, але обличчя її виражає незадоволення, що викликано виглядом забрудненого одягу. Якщо дитина постійно відчуває, що батьки, ніби слухаючи і відповідаючи їй, думають про зовсім інше (а це відображається в їхній міміці та інтонаціях), її увага роздвоюється через суперечливий зміст спілкування. Це позначається і на поведінці дитини – вона стає рухово розгальмованою, гіперактивною. Отримуючи суперечливу інформацію від батьків, дитина навряд чи навчиться концентрувати свою увагу, виробляти форми цілеспрямованої поведінки.

Дуже негативні наслідки має *альтернуюче*, тобто нестійке емоційне ставлення до дитини батьків, особливо матері. Мається на увазі непослідовність, невмотивованість емоційних проявів, коли схвалення або нарікання залежать від настрою, а не від об'єктивної (гарної або поганої) поведінки дитини. Особливо негативно впливає такий тип стосунків, якщо він починає розвиватися з раннього дитинства. Наприклад, коли мати у доброму гуморі, вона пригортає, цілує дитину, із щирою зацікавленістю грається з нею, тобто створює їй ситуацію задоволення, схвалення, щастя. Потім вона відводить її до ясел або дитячого садочка, йде і надовго залишає її з чужими людьми, в результаті чого дитина може переживати відчуття тривоги та страху, до того ж ні за що, без будь-якої провини. Коли мати повертається і забирає дитину додому, їй ніколи гратися з сином чи донькою, вона втомила на роботі, роздратована. Дитина здається їй набридливою, вередливою. Тому мати відштовхує дитину: «Відчепися, я не маю часу!», «Не заважай, я зайнята!», «Йди звідси, грайся сама, мені не до тебе!». Дитина ображається, плаче, знову йде до матері. Мати карає її за вередування, а дитина не може зрозуміти, за що: «Що трапилось?», «Що поганого я зробила?». Вранці дитина поводитись так само, і все було добре, мама була задоволена нею, а ввечері чомусь усе погано. Потім, коли мати знову в гарному настрої, життя для дитини

сповнюється радістю, хоча вона поводить себе так само, як і завжди.

У результаті малюк підсвідомо засвоює той факт, що все, що відбувається з ним (ніжність та ласка матері або її роздратованість і суворість), залежить не від нього та його поведінки, а від зовнішніх обставин. Вчора було погано, сьогодні добре, потім знову буде погано, незрозуміло чому... Малюк не може збагнути, що відбувається з матір'ю, чому вона змінює одне «обличчя» на інше, ставиться до нього так по-різному. Врешті-решт, дитина взагалі відмовляється від спроб зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки, які існують в її оточенні, не аналізує відповідність своїх вчинків вимогам дорослих, не замислюється над причинами зміни власного настрою, не намагається знайти джерело своїх радощів і прикрощів, оскільки вони непередбачувані, як непередбачуваний настрій найближчих їй людей. Нерозуміння причинно-наслідкових зв'язків між вчинками, діями, настроєм і емоційним станом з дорослішанням дитини робить дедалі міцнішими її уявлення про неконтрольованість змін свого психічного стану. Ставши дорослою, така людина, бажаючи підняти собі настрій (якщо настрої не покращується сам по собі), вдається до штучного способу регулювання психічного стану, наприклад до вживання психотропних речовин.

Окрім негативних наслідків неправильного виховання, особливо потрібно відзначити згубний вплив на розвиток дитини несприятливих обставин у сім'ї, викликаних конфліктними взаєминами між батьками. Дитина (особливо маленька) не може визначити, хто з батьків правий. Вона не знає, на чий бік пристати, і тяжко страждає, буквально «розриваючись на частини» між батьками, співпереживаючи їм обом, тому що вона любить їх обох і потребує однаково любові батька і матері. Пізніше вона навчиться відгороджувати себе від таких переживань, почне уникати сімейних сцен, ідучи з дому, або не звертати на них увагу, інколи навіть підсміюючись над «дивацтвами» батьків. Однак цей захист буде досягнуто дорогою ціною – ціною відчуження від батьків, пихатості і зневаги до них, егоїзму, цинічного ставлення до почуттів інших людей та неусвідомлених порушень у формуванні особистості. Наприклад, мати, переконуючи дитину «не любити тата», тим самим примушує її брехати, робити вигляд, що вона справді більше не любить тата, щоб догодити матері. Через це дитина стає нещирою та потайливою.

Неправильні виховні дії призводять до того, що діти й батьки стають ніби чужими один одному. Залишившись без позитивного емоційного зв'язку з родинним оточенням, дитина змушена самостійно долати труднощі у процесі соціалізації. Однак для багатьох дітей ці труднощі є нездоланними.

Самодіагностика виховної діяльності є для батьків поштовхом звернутися до психологів щодо отримання допомоги. Батькам, результати

самотестування яких показали хибний тип виховання, пропонується взяти участь у «тренінгу батьківської майстерності» або прийти на консультацію.

Крім загальних профілактичних заходів, відбуваються ще й тематичні зустрічі з батьками, зокрема на запит вчителя. Плануючи їх проведення, психологи враховують вікові особливості розвитку дітей. Наприклад, у молодшому шкільному віці серйозною проблемою є недостатня сформованість саморегуляції. На заняттях з батьками, крім теоретичних знань, пропонуються зразки вправ, рольових ігор та надаються дидактичні матеріали, спрямовані на підвищення рівня саморегуляції дітей.

У ході тренінгових занять батьки обговорюють питання щодо основних функцій сім'ї. Значна увага приділяється розумінню сім'ї як відкритої системи. Це означає, що традиції сім'ї, спільні справи з дітьми, сприяння спілкуванню дітей з однокласниками, а також батьків з родичами однокласників дітей включені в загальну позакласну роботу. Це реалізується у таких шкільних заходах, як екскурсії, де дітей супроводжує не тільки вчитель, а й двоє-троє батьків; туристичні походи та спортивні змагання, у яких батьки беруть участь разом зі своїми дітьми, тощо.

Окремим новим напрямом роботи психологічної служби гімназії є «школа вирішення конфліктів». Її проведення передбачає навчання учасників різного віку конструктивного виходу з конфліктних ситуацій: з конфліктів учнів між собою, конфліктів у сім'ї між дітьми та представниками інших поколінь. Психологи вивчають також ставлення вчителів до конфліктних ситуацій, які можуть виникати у них з батьками, та пропонують розглянути це питання на заняттях «школи вирішення конфліктів», що сприяє профілактиці емоційного вигорання педагогів.

Отже, важливими завданнями школи є забезпечення умов для формування гармонійно розвинутої, емоційно стійкої особистості та управління цим процесом. Оскільки особистісний розвиток дитини великою мірою відбувається під впливом особливостей сімейного виховання, шкільна психологічна служба має надавати значну допомогу батькам з питань створення сприятливого для становлення особистості дитини сімейного мікроклімату, розробляти спеціальні програми навчання батьків з метою підвищення їх психолого-педагогічної грамотності, проводити спільну роботу з учителями та батьками, направлену на розв'язання актуальних проблем виховання учнів.

Література

1. Андреева А.А. Психология современной семьи: монография / А.А. Андреева. – СПб.: Речь, 2005. – 436 с.
2. Максимова Н.Ю. Як порозумітися зі своїми дітьми (Конфліктологія для батьків): Методичні розробки / Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна. – К., 2004. – 220 с.
3. Марковская И.М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми / И.М. Марковская. – СПб.: Речь, 2000. – 150 с., ил.

4. Хямяляйнен Ю. Воспитание родителей: Концепции, направления и перспективы / пер. с финск. / Ю.Хямяляйнен. – М.: Просвещение, 1993.

5. Эйдмиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдмиллер, В.В. Юстицкис. – СПб.: Питер, 1999. – 656 с.

Анонси

Наталія МАКСИМОВА, Людмила ПОРОХ **Позитивний клімат у сім'ї як запорука успішного формування особистості дитини**

У статті розглянуто проблему впливу особливостей сімейного виховання на формування особистості дитини. Проаналізовано концепції гуманістичної психології, в яких важливе значення в особистісному розвитку дитини відводиться дитячо-батьківським стосункам. Наголошено на ролі шкільної психологічної служби в профілактиці сімейних негараздів, корекції сімейного виховання та підвищенні рівня психолого-педагогічної грамотності батьків.

Ключові слова: сімейне виховання, психолого-педагогічна грамотність батьків, формування особистості, психологічна служба, самодіагностика, хибний тип виховання.

Наталія МАКСИМОВА, Людмила ПОРОХ **Позитивный климат в семье как залог успешного формирования личности ребёнка**

В статье рассматривается проблема влияния особенностей семейного воспитания на формирование личности ребёнка. Проанализированы концепции гуманистической психологии, в которых важное значение в личностном развитии ребёнка отводится детско-родительским отношениям. Подчеркивается роль школьной психологической службы в профилактике семейных трудностей, коррекции семейного воспитания и повышении уровня психолого-педагогической грамотности родителей.

Ключевые слова: семейное воспитание, психолого-педагогическая грамотность родителей, формирование личности, психологическая служба, самодиагностика, неправильный тип воспитания.

Nataliya MAKSYMOVA, Lyudmyla POROKH **The positive climate in the family as a guarantee of successful formation of the personality of the child**

The article considers the problem of the influence of peculiarities of family education on the formation of personality of the child. Analyzed the concepts of humanistic psychology, in which a very important value in the personal development of the child is given child-parent relations. Emphasizes the role of the school psychological service in the prevention of family difficulties, the correction of family education and raising the level of psychological-pedagogical awareness of parents.

Keywords: family education, psychological-pedagogical awareness of parents, formation of the personality, psychological service, self-diagnostics, wrong type of education.